

diği mektubu günümüze ulaşan (bk. *Re-sâ'il*, s. 349-358) Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Meşâlibü'l-vezîreyn*'de Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali en-Nemerî'nin İbnü'l-Amîd'i öven uzun bir kasidesine yer vermiştir (s. 344-348).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'âne-se* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I, 3, 66-67, 136, 137; II, 217; a.mlf., *Meşâlibü'l-vezîreyn* (nşr. İbrâhîm el-Kîlânî), Dimaşk 1961, s. 227, 267-270, 293-302, 336, 338-348; a.mlf., *Resâ'il* (nşr. İbrâhîm el-Kîlânî), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü Talâs), s. 347-358; Abdülazîz b. Yûsuf eş-Şirâzî, *er-Resâ'il*, Berlin Ktp., nr. 8625, vr. 74^b-76^a; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümmem*, II, 270-274, 301-303, 333, 339, 348-355, 361-364, 377; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, III, 215-223; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târihi'l-Taberî* (Taberî, *Târihü'l-Fazl*), XI içinde), s. 436-443, 444, 449-451; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIV, 191-240; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 605-606, 644, 648, 654, 669, 675-676; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, TSMK, III, Ahmed, nr. A 2907/11, XI, vr. 116^b-117^a; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, V, 110-112; Safedî, *Nektû'l-himyân* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 215-217; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 143; Muhammed Müsîfir ez-Zehrânî, *Nizâmü'l-üzâre fi'd-devleti'l-Ab-bâsiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 101-103; Cl. Ca-hen, "İbn al-'Amîd", *EI*² (İng.), III, 704.

AHMET GÜNER

İBNÜ'L-AMÎD el-MEKÎN

(bk. MEKÎN).

İBNÜ'L-A'RÂBÎ, Ebû Abdullah

(أبو عبد الله ابن الأعرابي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Ziyâd el-Kûfî
(ö. 231/846)

Lugat âlimi ve şiir râvisi.

150 (767) yılında Kûfe'de doğdu. Babası Hindistan'ın Sind bölgesinden gelen bir köledir; annesi de Arap değildir. İbnü'l-A'râbî künyesi ona lugat, ahhâr, şiir ve emsâl dinleyip tesbit etmek için çöl Arapları ile sürekli ilişki içerisinde bulunmasından dolayı verilmiştir. İbnü'l-A'râbî, küçük yaşta babasının vefatı üzerine anne-siyle evlenen şiir râvisi Mufaddal ed-Dabbî'nin himayesinde büyüdü. Başta üvey babası olmak üzere Ali b. Hamza el-Kisâî, Ebû Muâviye ed-Darîr, Kâsım b. Ma'n, Ebû Zeyd el-Ensârî, Ebû Ziyâd el-Kilâbî, Heysem b. Adî, Ebû'l-Mücîb er-Rebeî, İbnü'l-Kelbî gibi birçok âlimden şiir ve en-sâba, garîb ve nâdir lugatlara dair dersler aldı. Mufaddal ed-Dabbî'nin şiir anto-

lojisi *el-Mufaḍḍaliyyât*'ını, nahiv ve lu-gat dersleri aldığı Kisâî'nin *en-Nevâdir*'ini kendilerinden dinleyip rivayet etti. Güç-lü hâfızası sayesinde çok sayıda garîb ve nâdir kelime ezberleyerek bu alanda üs-tat olduğunu herkese kabul ettirdi. Kûfe civarına konaklamak üzere Yemâme'den gelen bedevîlerden, özellikle Benî Esed ve Benî Ukayl'den yıllarca lugat, emsal, şiir, ahhâr dinleyip tesbit etti; bu alanlar-da ve eyyâm-ı Arab hususunda geniş bilgi sahibi oldu.

Bağdat'ın güneybatısında bir camide verdiği derslerden aldığı ücretle geçimini sağlamaya çalışan İbnü'l-A'râbî'nin büyük ilgiyle izlenen derslerine çok sayıda öğ-rencinin katıldığı, öğrencilerine elinde hiç-bir kitap olmadan güçlü hâfızasına dayana-rak lugat, garîb, nevâdir, şiir, ahhâr ve en-sâba dair notlar tuttuğu kaydedil-mektedir. Öğrencileri arasında Sa'leb, Câ-hiz, İbnü's-Sikkît, İbrâhîm el-Harbî, Ebû İkrime ed-Dabbî, Muhammed b. Habîb, Belâzürî, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Mu-faddal b. Seleme gibi ünlü âlimler bulun-maktadır. *en-Nevâdir*'ini kendisinden Sa'leb, Abdullah et-Teymî ve Muhammed b. Habîb rivayet etmiştir. Ondan en çok istifade eden Sa'leb'dir. Kaynakların din-dar ve dürüst bir kimse olarak tanıttığı İbnü'l-A'râbî Sâmerî'da vefat etti. Ölüm yılı olarak 230 (845), 232, 233 tarihleri de verilmele birlikte doğrusu 231 (846) olmalıdır. Topal ve şaşı olduğu söyleniyor-sa da (İbnü'l-Kiftî, III, 133) öğrencisi ve yakın dostu Câhiz'in *el-Bursân ve'l-ur-cân ve'l-umyân ve'l-hûlan* adlı eserinde adı geçmemektedir.

İbnü'l-A'râbî'nin halifeler ve devlet adamları nezdinde itibarı yüksekti. Şiir-lerde geçen, herkesin kolaylıkla anlayama-yacağı garîb ve nâdir kelimelerin açıklama-sını bizzat kendisinden dinler ve onu çeşitli hediyelerle ödüllendirirlerdi. Nite-kim bir defasında Halife Vâsiḡ- Billâh'tan 10.000 dirhem, Me'mûn'dan da 5000 dir-hem değerinde bir hediye almıştı. Kûfe dil mektebinin önde gelen âlimlerinden olan İbnü'l-A'râbî, Basra dil mektebinin iki ünlü dilcisi Ebû Ubeyde ile Asmaî'nin rivayetlerini sıhhatli bulmazdı. Hatta As-maî'nin bir rivayeti hakkında bu rivayetin tam aksini bin fasih bedevîden dinlemiş olduğunu söylemiştir. Lugat kitaplarında İbnü'l-A'râbî'den yapılan birçok rivayet ve nakil mevcut olup adının geçmediği söz-lük hemen hemen yok gibidir. Bununla beraber ileri sürdüğü nahiv kuralları ve otorite sayıldığı garîb ve nâdir kelimeler hakkında birçok yanlış tesbit edilmiştir.

Eserleri. Kaynaklarda İbnü'l-A'râbî'nin otuzu aşkın kitap ve risâlesi bulunduğu kaydedilmektedir. Zamanımıza ulaştığı bilinen başlıca eserleri şunlardır: 1. *Es-mâ'ü ḡayli'l-'Arab ve fursânihâ*. Eski Arap kabilelerinin özel adlarla anılan meşhur atlarının isimleri, binicileri, onlar hakkındaki haber ve şiirlerle bu şiirlerde geçen garîb kelimelerin açıklanması ve eyyâmü'l-'Arab'a dair bilgiler içeren eser dil, edebiyat ve tarih açısından önemlidir (nşr. Levi Della Vida, Leiden 1928; nşr. Nû-rî Hammûdî el-Kaysî – Hâtim Sâlih ed-Dâ-min, *MMİr*, XXV/2 [Bağdad 1404/1984], s. 249-330; nşr. M. Abdülkâdir Ahmed, Kahire 1404/1984). Eser ayrıca yine Nûrî Hammûdî el-Kaysî Hâtim Sâlih ed-Dâ-min tarafından İbnü'l-Kelbî'nin *Nesebü'l-ḡayl*'i ile birlikte *Kitâbân fi'l-ḡayl* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1987). 2. *Kitâbü'l-Bîr*. Kuyuların kazımı, çeşitleri, suları, aletleri etrafındaki lugat ve şiirleri ihtiva eden eseri Mahmûd Şûkrî el-Âlû-sî (*Mecelletü'l-Muktebes*, sy. VI [Dimaşk 1922], s. 3-9), Nûrî Hammûdî el-Kaysî (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. IX [Bağ-dad 1966], s. 349-367) ve Ramazan Ab-düttewvâb (Kahire 1970) neşretmiştir. 3. *Kitâbü'l-Fâzıl fi'l-edeb*. Mersiye tema-sında şiir parçalarından meydana gelen bir mecmua olup Wilhelm Wright tarafın-dan yayımlanmıştır (Leiden 1859). Eserin Kudûs Hâlidîyye Kütüphanesi'nde (nr. 45/3) bir nüshası mevcuttur. 4. *Nevâdiru İbni'l-A'râbî*. Kudûs Hâlidîyye Kütüpha-nesi'nde ve Dârü'l-kütûbî'l-Misriyye'de yazma nüshaları bulunan eserin bir kıs-mı Kâmil Saîd Avvâd tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir (1976 [Bağdad], *Külliyyetü'l-âdâb*). Ayrıca Şam Umumi Kütüphanesi'nde (nr. 23, 280) bir nüshası mevcut olan *Kitâbü'l-Mu'cem* de ona nisbet edilmektedir. Bazı mersi-yeleri ihtiva eden ve Wilhelm Wright tar-farından *Hîrzetü'l-hâtîb ve tuhfetü'l-tâlib* içinde yayımlanan (Leiden 1859, s. 67-122) *Muḡaṭṭâ'ât merâsin li-ba'zi'l-'Arab* adlı eserin İbnü'l-A'râbî'ye aidiyeti ise şüphelidir.

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Envâ', Şı-fatü'n-naḡl, Şıfatü'z-zer', Şıfatü'd-dir', Kitâbü'n-Neḡt ve'l-baḡl, Kitâbü'n-Ne-bât, Kitâbü'z-Zübâb (Zî'âb), Kitâbü'l-Elfâz, Kitâbü Nevâdiri'z-Zübeyriyyîn, Kitâbü Nevâdiri Benî Fak'as, Kitâbü'l-Emâli, Ebyâtü'l-me'âni, Me'âni'ş-şîr, Târiḡu'l-kabâ'il, Medḡu'l-kabâ'il, Tef-sîrû'l-emḡâl, Kitâbü Ef'ale, ḡarîbü'l-ḡadîs, Kitâbü'l-Fevâ'id, Kitâbü'l-Mu'â-*

ḳabât, Kitâbü Men nûsibe mine's-şu-'arâ' ilâ ümmihâ, Kitâbü Kerâmâtî'l-evliyâ', Kitâbü'l-Emsâl, Kitâbü'l-Hayl, Nesebü'l-hayl. Ayrıca Cerîr b. Atıyye, Fezlek, Hansâ, Hutay'e, Ru'be b. Accâc, Ebû Züeyb el-Hüzelî, Adî b. Zeyd, Ertât b. Süheyye, Ebû Mihcen es-Sekafî, Nemîr b. Tevleb, İbnü't-Tasariyye, Sürâka el-Bârikî, Amr b. Ma'dikerib gibi şairlerin divanları İbnü'l-A'râbî tarafından rivayet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, *Kitâbü'l-Bî'r* (nşr. Nûrî Hammûdî el-Kaysî, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* içinde), IX, Bağdat 1966, neşredenin girişi s. 349-352; *Tehzîbü'l-luga*, I, 20-21; Taberî, *Târîh* (de Geojie), III, 972, 1357; Zübeydî, *Tabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn*, Kahire 1954, s. 213; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab* (Meynard), IV, 117; VII, 162-164; Sem'ânî, *Ensâb*, s. 187-188; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 69; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, V, 282-285; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elîb-bâ'* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ [Ürdün] 1405/1985, s. 119-121; Yâkût, *Mu'cemü'l-üde-bâ'*, XVIII, 189-196; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, III, 133; İbn Halikân, *Vefeyât*, III, 433-435; Sa-fedî, *el-Vâfi*, III, 79-80; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 105-106; *Keşfü'z-zunûn*, I, 167; II, 1396, 1399, 1415, 1419, 1452, 1980; *İzâhu'l-meknûn*, I, 217; II, 293, 304, 343, 344, 506, 680; Brockelmann, *GAL*, I, 19, 41, 56, 116, 139; *Suppl.*, I, 179; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 365-366; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, X, 11; Mervân el-Atıyye, "Mülâhazât 'alâ tahkîki Kitâbi esmâ'î'l-hayli'l-'Arab ve fursânihâ li'İbnî'l-A'râbî", *el-Mevrid*, XVI/2, Bağdat 1987, s. 209-227; Cerîllat, "İbn al-A'râbî", *EP* (Fr.), III, 728-729; Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, "İbnü'l-A'râbî", *Meusû'atü'l-haḡâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 140-143.

İSMAİL DURMUŞ

İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekir

(أبو بكر ابن العربي)

Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148)

Endülüslü Mâlikî fakihlerinin önde gelenlerinden, muhaddis.

22 Şâban 468'de (31 Mart 1076) İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. Arap kabilelerinden Kahtân'ın Meâfir kolundan olup ataları fetihten sonra Endülü's'e yerleşmişti. Babası, İşbîliye ve çevresinde hüküm süren Abbâdîler'in vezirlerinden ve bölgenin önde gelen ilim adamlarından Ebû Muhammed İbnü'l-Arabî, annesi ise Abbâdî hânedanının siyasî rakibi Ebû Hafs Ömer el-Hevzenî'nin kızıdır. İlk öğrenimine babası, dayısı Ebû'l-Kâsım Hasan el-Hevzenî ve Ebû Abdullah b. Ahmed es-Sarakustî'den ders alarak başladı. Erken yaşta hıfzını, kırâat-i aşereyi tamamladı; temel

dinî bilgileri, dil ve edebiyat, matematik ve fen bilimleri okudu. Bir süre sonra Kurtuba'ya (Cordoba) giderek Ebû Abdullah İbn Attâb, Ebû Mervân İbn Serrâc gibi hocalardan ders aldı. Abbâdî hânedanının yıkılıp bölgenin Murâbitlar'ın hâkimiyetine girmesiyle (484/1091) başlayan gelişmeler hem ilim yolculuğu arzusu içinde olan İbnü'l-Arabî, hem de oğlunun en iyi şekilde yetişmesini arzulayan ve hac ibadetini ifa etmek isteyen babası için uygun bir fırsat oldu. Ailece 485 (1092) yılında Mâleka'dan (Malaga) hareketle Kuzey Afrika üzerinden Doğu İslâm dünyasının önemli ilim merkezlerini kapsayan uzun bir yolculuğa çıktılar. İbnü'l-Arabî, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin de Doğu seyahatinin önemli bir ilmi birikimle dönmesinin ve Endülü's'te büyük itibar kazanmasının bu yolculuğa çıkmasında etkili olduğunu belirtir (*Kânûnü't-te'vîl*, s. 76-77).

İbn Haldûn baba ve oğlun, Murâbitlar Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn tarafından Bağdat Abbâsî halifesine kendisi adına biat vermek ve hükümdarlığı için onay almak üzere gönderildiğini belirtirken (*Mukaddime*, II, 642) Abdülhay el-Kettânî, bölgenin yeni hâkimi Yûsuf b. Tâşfîn'den kaçarak Doğu'ya gittiklerini ve mülklerine de el konulduğunu ileri sürer (*et-Terâtîbü'l-idâriyye*, I, 91). Bazı yeni araştırmalar ve belgeler, başlangıçta böyle bir görev üstlenmeseler bile memleketlerine dönüşleri sırasında, müsbet icraatlarını duydukları Yûsuf b. Tâşfîn'in hem siyasî rakiplerine karşı hem sürdürdüğü cihad hareketi hususunda desteklenmesi ve hükümdarlığının onaylanması için Gazâlî'den bir fetva ve halifeden de ferman aldıklarını göstermektedir (Ahmed Muh-târ el-Abbâdî, s. 101-104, 471-484; İhsan Abbas, XVI/2 [1963], s. 217-236). On yıla yakın bir süreyi kapsayan bu ilim yolculuğu İbnü'l-Arabî açısından çok verimli geçti. O, *Tertîbü'r-riḡle li't-terḡib fi'l-mille* adlı kitabıyla *el-'Avâşım* da dahil diğer eserlerinde bu seyahati sırasında uğradığı ilim merkezleri ve görüştüğü âlimler hakkında geniş bilgi verir. İbnü'l-Arabî, Endülü's'ten ayrıldıktan sonra bir süre Cezayir'in Bicâye (Bougie), Tunus'un Mehdiye ve Kayrevan şehirlerinde kalarak Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Mâzerî gibi bazı âlimlerden ders okudu. Daha sonra maceralarla dolu bir deniz yolculuğu ile Mısır'a geçti; buradaki âlimlerden fıkıh, kelâm ve hadis okudu, Şîa ve Kaderiyye mensuplarıyla tartışmalarda bulundu. O sırada Mısır'da hâkim olan Fâtîmîler'in Sünnî düşüncüyü baskı altında

tutmaları sebebiyle burada sadece sekiz ay kalıp Kudüs'e geçti (486/1093). Selçuklu nüfuzu altında olan Kudüs'te tam bir hürriyet havası hâkimdi. İbnü'l-Arabî'nin kaydettiğine göre yüksek düzeyde dinî eğitim veren birçok ders halkasının yanında Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre eğitim veren iki Nizâmiye medresesi vardı (*el-'Avâşım*, II, 61). Burada çeşitli ders halkalarına katıldı ve yapılan münazaraları takip etti. Kelâm, usûl-i fıkıh ve hilâfiyat okudu; özellikle Ebû Bekir İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî'den çok faydalandı. Ebû Ali Hüseyin es-Sâgânî, Ebû Saîd ez-Zencânî, Ebû Sa'd ez-Zevzenî gibi Doğu İslâm dünyasından gelmiş Hanefî fakihlerinin bakış açıları onu etkiledi (*Kânûnü't-te'vîl*, s. 92-98). Eserlerinde sık sık burada geçen ilmi tartışmalara ve âlimlerin görüşlerine atıfta bulunmasından, Kudüs'teki ilmi atmosferin İbnü'l-Arabî'yi çok etkilediği ve burada geçirdiği üç yılı tahsil hayatının verimli dönemlerinden biri olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu arada Filistin ve Şam bölgesinin Akkâ, Taberiye, Askalân, Dimaşk gibi diğer ilim merkezlerini dolaştı. İmâmiyye ve Bâtıniyye âlimleriyle tartıştı. Ebû'l-Fazl İbnü'l-Furât Ahmed b. Ali, Nasr b. İbrâhîm el-Makdisî, Hibetullah b. Ahmed el-Ekfânî, Atâ el-Makdisî gibi birçok âlimle görüş-tü. 489 (1096) yılında Bağdat'a gitti.

Irak bölgesindeki ilmi birikim ve öğretim usulü de İbnü'l-Arabî'yi bir hayli etkiledi. Nizâmiye medreselerindeki eğitim öğretim faaliyeti ve devlet ricâlinin ilme ve ilim adamlarına itibarı sebebiyle o dönemde Bağdat'ın ilim ve kültür merkezi olma özelliği daha da artmıştı. Burada Nizâmiye medreselerine devam etti; Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine mensup birçok ilim adamı ile görüştü, çoğundan ders veya icâzet aldı. Kendisi eserlerinde Bağdat'ta görüştüğü ve faydalandığı âlimlere ve okuduğu kitaplara sıkça atıfta bulunur (*a.g.e.*, s. 107-120). Bunlar arasında Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Bezzâz, Ebû'l-Meâlî Sâbit b. Bûndâr, Ebû'l-Hasan İbnü't-Tuyûrî, Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, Ebû'l-Vefâ İbn Akil, Ebû Bekir İbn Tarhân, Ebû'l-Muzaffer el-Ebîverdî, Hatîb et-Tebrîzî sayılabilir. Özellikle bölgenin önde gelen Şâfiî fakihi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî'den çok faydalandı. Aynı yıl (489/1096) babasıyla birlikte hacca gitti. Mekte'de Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali et-Taberî'den hadis okudu. Hac farızasını eda edip Bağdat'a geri döndükten sonra İmam Gazzâlî'den *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*